

UDK 338.48:312.8](497.5)

UTJECAJ TURIZMA NA DEMOGRAFSKA KRETANJA HRVATSKIH OTOKA

IVAN ZUPANC, VUK TVRTKO OPAČIĆ i IVO NEJAŠMIĆ

Izvadak:

Rad se bavi proučavanjem uloge turizma u općem kretanju stanovništva na hrvatskim otocima. Činjenica je da turizam može ublažiti negativne trendove depopulacije, ali ne i zaustaviti taj proces. Kao metoda korištene su korelacijske analize. U oba slučaja zavisnu varijablu (y) predstavljao je indeks promjene broja stanovnika, dok je nezavisnu varijablu (x) u prvom slučaju činio udio zaposlenih u ugostiteljstvu i turizmu, a u drugom broj turističkih noćenja po otocima. Značajna veza dobivena je samo u drugoj korelaciji za 10 turistički najrazvijenijih otoka.

Ključne riječi:

hrvatski otoci, demografski razvoj, otočni turizam, korelacijska analiza, depopulacija

THE INFLUENCE OF TOURISM ON THE DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT OF THE CROATIAN ISLANDS

Abstract:

The essay deals with the study of the role of tourism within the general population development on the Croatian islands. It is a fact that tourism can alleviate negative tendencies of depopulation, but it cannot stop the process. The study utilizes correlation analysis as its main method. In both cases the population development index was shown on the dependent variable (y). The independent variable (x) shows the share of population employed in hospitality and tourism in the first case, and in the second the number of registered tourist nights on islands. A significant correlation was established only in the second case in the study of ten most developed tourist destinations.

Key words:

Croatian islands, demographic development, island tourism, correlation analysis, depopulation

Uvod

Osamostaljivanjem Republike Hrvatske vrednovanje jadranskoga prostora nedvojbeno dobiva novu dimenziju. Tako se i hrvatsko otočje našlo u žarištu zanimanja šire i stručne javnosti. Sukladno tome i Vlada je potaknula izradu sveobuhvatnoga razvojnoga programa (Nacionalni program razvitka otoka, 1997.). Unutar navedenoga programa značajno mjesto zauzima demografska problematika. Prema prvim neslužbenim rezultatima popisa 2001., na otocima je živjelo 122 225 stanovnika, ili samo 2,8% ukupne populacije Hrvatske (prvi neslužbeni rezultati).

Dominantan demografski proces na otocima jest depopulacija, koja datira od početka 20. stoljeća, a najjači zamah dobiva poslije Drugog svjetskog rata. Demografsko pražnjenje u tolikoj je mjeri pogodilo naselja, pa i cijele otoke, da se takvo stanje može okvalificirati kao demografsko izumiranje (NEJAŠMIĆ, 1991.).

Napuštanjem tradicionalnih djelatnosti (poljoprivreda, ribarstvo, pomorstvo, brodogradnja), turizam - iako se razvijao pretežno stihijski - sve više izbija u prvi plan. Zbog toga se nameće nužnost integralnoga planiranja turizma u skladu s konceptom održivog razvoja.¹ To znači da na otocima valja osigurati uvjete koji će služiti na dobrobit budućim naraštajima. Nedvojbeno je da integralni pristup u gospodarenju prostorom može

omogućiti odgovarajuću koordinaciju ekonomskih djelatnosti u oblikovanju turističke ponude. Samo tako strukturirana turistička djelatnost može iskazati efikasnost u punoj mjeri (MONTANA, 1987.). Valja istaknuti da izrazita usmjerenost na turizam kao monokulturnu djelatnost može predstavljati opasnost, jer svaki ozbiljniji poremećaj na turističkom tržištu (ratovi, recesije, politička nestabilnost) jače se odražava u manjim zajednicama (MIKAČIĆ, 1994.). Kao dobar primjer može poslužiti i indirektan utjecaj rata u Hrvatskoj na turizam, posebice na dalmatinskim otocima, koji se do danas nisu u cijelosti gospodarski oporavili.

Opće je mišljenje da je turizam, kao vodeća gospodarska djelatnost i glavni izvor prihoda otočnoga stanovništva, jedan od najvažnijih čimbenika prostorno-diferencijalnih demografskih kretanja na otocima. Pri ovakvim kvalifikacijama treba biti oprezan te imati na umu izrazitu sezonalnost cjelokupnoga hrvatskog turizma, posebice otočnog. Upravo zbog tog obilježja često je uloga turizma u razvoju cjelokupnoga otočnoga gospodarstva preuveličana.

Tematika međudnosa turizma i demografskih značajki u novije vrijeme rezultirala je stanovitim brojem znanstvenih radova. U jednom od novijih radova, u kojem se proučava uloga demografskih karakteristika u razvitku turizma s posebnim naglaskom na demografske strukture, zaključuje se da nepovoljna dobna i obrazovna struktura stanovništva predstavlja ograničavajući faktor daljnjeg razvitka turizma za većinu otoka

¹ Održivi razvoj može se definirati kao razvoj koji ne dovodi do propadanja i iscrpljivanja resursa na kojima se bazira taj razvoj (KUNST, 1997.).

(NEJAŠMIĆ, 1998.). U drugom radu, na primjeru srednjodalmatinskog otočja, pokazuje se da je turizam utjecao na diferencirani demografski razvoj otočnih naselja. Dokazan je, naime, ograničen prostorni učinak turizma, utjecaj kojega se smanjuje udaljavanjem od otočnih naselja na obali prema unutrašnjosti otoka (NEJAŠMIĆ, 1999.).

Cilj je ovoga rada pridonijeti znanstvenoj spoznaji o ulozi turizma u demografskom razvitku hrvatskog otočja. Konkretna zadaća jest utvrditi prostorne i kvantitativne značajke utjecaja turizma na opće kretanje stanovništva otoka. U širem smislu svrha je ovoga rada poduprijeti opća znanja o populacijskom razvitku hrvatskog otočja te pridonijeti proučavanju turizma kao temeljnog čimbenika otočnog razvoja.

Hipoteza glasi: razvijenost turizma pozitivno utječe na opće kretanje stanovništva hrvatskih otoka.

Metodološke napomene

Za prostorni okvir istraživanja o vezi turizma i općega kretanja stanovništva uzeti su hrvatski otoci. Na to je utjecala činjenica da je na otocima, na kojima turizam predstavlja osnovu cjelokupnog razvoja, prisutna manja diverzifikacija ekonomskih djelatnosti nego u ostalim dijelovima Hrvatske. Ovisnost otočnoga gospodarstva o turizmu veća je nego što je slučaj na obali (MIKAČIĆ, 1994.). Osim toga, na izbor otočja utjecala je činjenica da službena statistika u ekonomskoj strukturi stanovništva ima jedinstvenu

kategoriju "ugostiteljstvo i turizam". Budući da se ne mogu promatrati podaci vezani isključivo za turizam, hrvatski otoci se nameću kao reprezentativni prostorni okvir, jer je na njima ugostiteljstvo praktički vezano uz turizam.

Zašto razina otoka, a ne naselja? Prije svega zbog toga što mnoga otočna naselja ne bilježe pojavu zaposlenosti u "ugostiteljstvu i turizmu", a uz to većina naselja ne participira u ostvarivanju turističkih noćenja. Osim toga, mnoga naselja s neznatnim turističkim prometom statistički se u pojedinim godinama iskazuju pod najbliža značajnija turistička naselja.

Nadalje, aktualna administrativno-teritorijalna podjela otočnoga prostora nije se pokazala dovoljno ilustrativnom za analizu, jer usitnjene teritorijalne jedinice prikrivaju stvarnu sliku stanja na otocima (npr. Krk, Brač). Dodatni razlog izbora razine istraživanja leži i u činjenici da nekolicina otočnih naselja pripada općinama/gradovima sa sjedištem na obali (npr. grad Šibenik – otok Zlarin). Za dokazivanje hipoteze korištena je metoda korelacijske analize. Za nezavisnu varijablu (x) poslužili su podaci vezani za turizam (udio zaposlenih u ugostiteljstvu i turizmu te turistički promet iskazan brojem noćenja), dok je opće kretanje stanovništva predstavljalo zavisnu varijablu (y). Prva korelacijska analiza odnosi se na međupopisno razdoblje 1991. - 2001. jer za 1981. nisu objavljeni podaci o ekonomskoj strukturi stanovništva po naseljima. Druga korelacijska analiza vezana je za razdoblje 1981. - 1991. Budući da je rat u Hrvatskoj direktno i indirektno

utjecao na drastično smanjenje turističkoga prometa, navedeni period pokazao se reprezentativniji. U periodu 1981. - 1991. turistički promet bilježi maksimalne vrijednosti kao rezultat spontanoga razvoja hrvatskoga turizma.

Za popisne godine 1981. i 1991. razmatran je kontingent "stanovništva u zemlji". To je učinjeno zbog toga što je popis 1991. godine, zbog boljeg obuhvata, iskazao osjetno veći broj "inozemaca" (ukupno na otocima 10 342 osobe), nego popis 1981. (4 055 "inozemaca") (NEJAŠMIĆ, 1999.).²

Odabir deset otoka s najvećim brojem noćenja u desetogodišnjem razdoblju uzet je zbog toga što na tih deset otoka otpada više od 90% ukupnog broja svih noćenja na otocima. Smatramo da bi umjesto broja turističkih noćenja bolji pokazatelj utjecaja turizma bio sintetički pokazatelj ostvarene zarade od turizma po stanovniku, ali se taj podatak ne objavljuje na razini uporabljivoj za ovu analizu.

Budući da do 2001. otočno naselje Krapanj obuhvaća i obalno naselje Brodaricu (i u broju stanovnika i u broju turističkih noćenja), nije bilo moguće izdvojiti parcijalne podatke za sam otok Krapanj. Unatoč tom evidentnom nedostatku, otok Krapanj obuhvaćen je analizom. Prema neslužbenim podacima, većina noćenja ostvarena je na Krapnju.

S obzirom na različitu metodologiju koja je korištena kod popisa stanovništva

1991. i 2001., uspoređivali smo ukupno stanovništvo 1991. (dakle zajedno s "inozemcima") i ukupan broj stanovnika 2001. (stanovništvo u zemlji i stanovništvo koje boravi u inozemstvu do godinu dana).

Međuzavisnost zaposlenih u ugostiteljstvu i turizmu i općega kretanja stanovništva

U analizu međuzavisnosti zaposlenih u ugostiteljstvu i turizmu i općeg kretanja stanovništva ušla su 34 hrvatska naseljena otoka, od ukupno njih 50. Otoci koji 1991. nisu imali zaposlene u turizmu izostavljeni su iz analize. Pomalo iznenađuje podatak da samo 9 276 osoba, ili 23,3% aktivnog stanovništva analiziranih hrvatskih otoka, radi u ugostiteljstvu i turizmu (tab. 1).

Od ukupnog broja otočana zaposlenih u ugostiteljstvu i turizmu na 10 otoka otpada 90,4% (8 388 zaposlenika). To su: Krk, Hvar, Lošinj, Rab, Korčula, Brač, Murter, Pag, Cres i Ugljan. U toj skupini otoka četvrtina (24,9%) populacije zaposlena je u ugostiteljstvu i turizmu. Čak 22 otoka bilježe ispodprosječni udio zaposlenih u razmatranoj djelatnosti. Među prvih pet razvrstanih otoka, prema udjelu zaposlenih u ugostiteljstvu i turizmu, nalaze se Unije (14 zaposlenih u turizmu od 18 aktivnih), Koločep (21/36) i Kaprije (4/10). Jedan od razloga takve distribucije leži i u zakonu malih brojeva. S druge strane neki turistički značajni otoci ušli su u kategoriju ispodprosječnih otoka prema ovoj podjeli, npr. Brač (994/4654 ili 21,4%), Korčula (1010/6059 ili

² Npr. Komiža je 1981. imala 4 "inozemca", a 1991. čak 390. Kako je u slučaju otoka uglavnom riječ o "prekomorskim iseljenicima", to zamagljuje stvarno stanje i predstavlja revitalizaciju "na papiru".

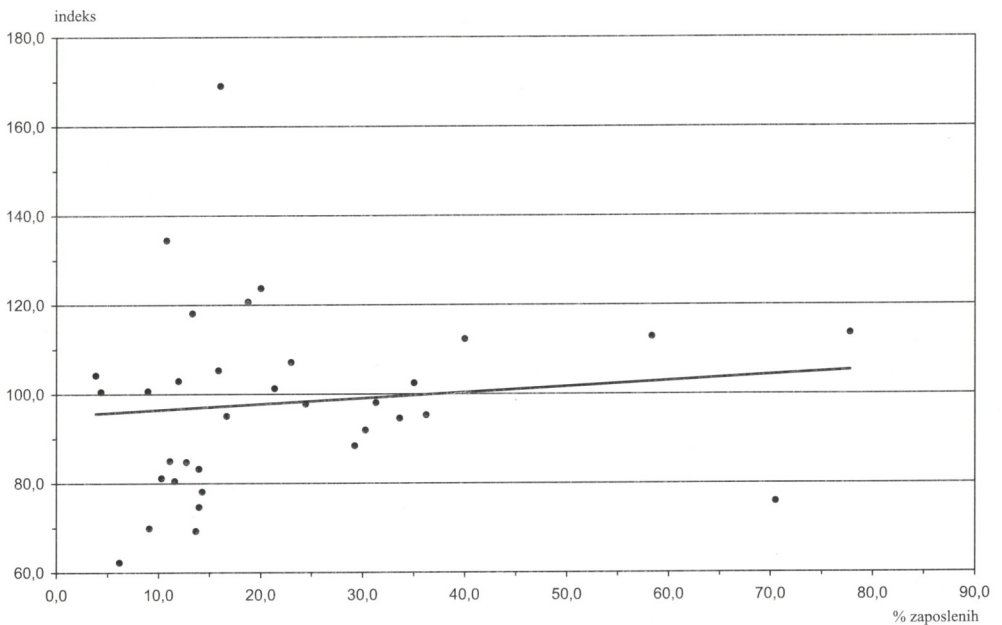
Tab.1. Ukupno kretanje stanovništva 1991.-2001. i udio zaposlenih u ugostiteljstvu i turizmu 1991. na hrvatskim otocima

Table 1. Overall population development 1991-2001 and the share of population employed in hospitality and tourism on Croatian islands

Otok	Broj stanovnika		Indeks 2001/1991.	Akt. ukupno 1991.	Zaposleni u turizmu* 1991.	Udio zap. u turizmu* (%) 1991.
	1991.	2001.				
Unije	81	92	113,6	18	14	77,8
Lopud	348	264	75,9	122	86	70,5
Koločep	148	167	112,8	36	21	58,3
Kaprije	130	146	112,3	10	4	40,0
Lošinj	8134	7749	95,3	3365	1219	36,2
Rab	9205	9430	102,4	3197	1120	35,0
Hvar	11459	10834	94,5	4129	1388	33,6
Murter	5092	4992	98,0	1236	387	31,3
Mljet	1237	1137	91,9	327	99	30,3
Šipan	500	442	88,4	130	38	29,2
Cres	3238	3166	97,8	1220	298	24,4
Krk	16402	17572	107,1	6084	1399	23,0
Brač	13824	13999	101,3	4654	994	21,4
Zverinac	59	73	123,7	5	1	20,0
Drvenik Veli	145	175	120,7	16	3	18,8
Korčula	17038	16199	95,1	6059	1010	16,7
Vir	860	1454	169,1	187	30	16,0
Pag	7969	8393	105,3	2345	372	15,9
Žirje	160	125	78,1	7	1	14,3
Ugljan	7583	5663	74,7	1437	201	14,0
Vis	4338	3611	83,2	1410	197	14,0
Lastovo	1205	835	69,3	351	48	13,7
Silba	221	261	118,1	45	6	13,3
Iž	657	557	84,8	102	13	12,7
Krapanj	2513	2587	102,9	610	73	12,0
Prvić	544	438	80,5	69	8	11,6
Rava	120	102	85,0	9	1	11,1
Čiovo	3142	4225	134,5	927	100	10,8
Pašman	3349	2718	81,2	700	72	10,3
Zlarin	359	251	69,9	44	4	9,1
Šolta	1448	1458	100,7	391	35	9,0
Dugi otok	2873	1789	62,3	504	31	6,2
Susak	188	189	100,5	23	1	4,3
Vrgada	236	246	104,2	52	2	3,8
UKUPNO	124805	121339	97,2	39821	9276	23,3

* Odnosi se na "ugostiteljstvo i turizam"

Izvor: 2, 3, 4

Sl. 1. Korelacija udjela zaposlenih u ugostiteljstvu i turizmu 1991. (x) i pokazatelja promjene (indeks) općeg kretanja stanovništva 1991.-2001. (y) na hrvatskim otocima

Fig. 1. The correlation between the share of population employed in hospitality and tourism in 1991 (x) and the population development index for the period 1991-2001 (y) on Croatian islands

16,7%), Pag (372/2345 ili 15,9%). Prema korištenom relativnom pokazatelju nije zamijećena prostorna polarizacija pojave.

Što se ukupnoga kretanja stanovništva tiče, na analiziranom otočnom skupu u periodu 1991.-2001. došlo je do smanjenja broja stanovnika za 2,8%, čime je nastavljen trend depopulacije. Indeks promjene kreće se u rasponu od 169,1 (otok Vir) do 62,2 (Dugi otok). Od 34 otoka 16 ih bilježi povećanje, a 18 smanjenje broja stanovnika. Razvidno je da pozitivniji indeks promjene uglavnom bilježe otoci koji su izgradnjom mosta postali "poluotoci" (Vir, Čiovo, Krk, Pag). Pozitivan indeks promjene za neke manje i/ili udaljenije

otoke nije očekivan (npr. Kaprije, Unije, Zverinac, Drvenik Veli, Silba). Vjerojatno je i tu riječ o "revitalizaciji na papiru", tj. o "pretvorbi" dijela vikendaša u stalne stanovnike.

Korelacijska analiza zaposlenih u ugostiteljstvu i turizmu (varijabla x) i općega kretanja stanovništva (varijabla y) pokazala je da među varijablama ne postoji statistički značajna veza (sl. 1).

To potvrđuje i vrijednost koeficijenta determinacije ($r^2 = 0,01196$), odnosno koeficijenta korelacije ($r = 0,11$), iz čega se jasno uočava da je veza među varijablama statistički beznačajna. O tome svjedoči i dijagram rasipanja, na kojem je

oblak točaka nepravilno koncentriran u odnosu na liniju regresije, koja je praktički vodoravna.

Valja pretpostaviti da se korelacija ovih varijabli pokazala beznačajnom iz više razloga. Jedan od glavnih svakako je činjenica da dobar dio otočnoga stanovništva, iako se *de facto* bavi turizmom i u njemu ostvaruje značajan dio prihoda, službena statistika evidentira u ostalim gospodarskim djelatnostima (poljoprivreda i ribarstvo, trgovina, uprava itd.). Tako se npr. osoba koja za vrijeme turističke sezone iznajmljuje sobe i time ostvaruje možda i glavninu godišnjih prihoda, a zaposlena je u nekoj drugoj djelatnosti, ne evidentira kao zaposlena u turizmu. Osim toga, za otočni turizam karakterističan je značajan broj sezonskih radnika iz drugih dijelova Hrvatske zbog nedovoljnoga radnog potencijala otočne populacije u vrijeme turističke sezone, pa tako ostaje prikriven stvarni broj zaposlenih u turizmu, što direktno ima za posljedicu smanjen utjecaj na demografska kretanja.

Nedvojbena korelaciju "ruši" i činjenica da su neki manji otoci s ispodprosječnim udjelom zaposlenih u ugostiteljstvu i turizmu (npr. Silba, Drvenik Veli, Zverinac) zabilježili osjetno povećanje broja stanovnika na "umjetan" način, već spomenutom "pretvorbom" vikendaša u stalno stanovništvo. Mogu im se sa sigurnošću pridodati i (polu)otoci Čiovo i Vir, na kojima se nalaze tisuće "kuća za odmor".

Međuzavisnost turističkoga prometa i općega kretanja stanovništva

U analizu međuzavisnosti turističkoga prometa izraženog brojem noćenja i općega kretanja stanovništva ušla su 34 od ukupno 50 naseljenih hrvatskih otoka. Izostavljeni su otoci na kojima u periodu 1981.-1990. nisu evidentirana turistička noćenja. U tom najuspješnijem razdoblju hrvatskoga turizma, u kojem je cijela Hrvatska ostvarila 610 817 000 turističkih noćenja, na otocima je zabilježeno 132 662 091 ili 21,7% svih noćenja. Pri tome je na 10 vodećih otoka prema turističkim noćenjima otpadalo čak 91,9% svih otočnih noćenja, odnosno 20% ukupnog broja noćenja u Hrvatskoj (tab. 2).

Budući da su za potrebe analize korišteni apsolutni pokazatelji, ne začuđuje što se među prvih 10 rangiranih otoka nalaze pretežno veći i napučeniji otoci, odnosno otoci s većim brojem turističkih naselja (npr. Krk, Hvar, Brač). Primjećuje se visok rang otoka Lošinja i Raba, koji se toliko ne ističu svojom veličinom koliko svojim značenjem u otočnom turizmu. Visok rang otoka Lošinja može se objasniti dominacijom Malog Lošinja u usporedbi s otočnim turističkim naseljima. Naime, Mali Lošinj bilježi 9,2% ukupnog broja otočnih noćenja te je jedino otočno naselje koje je svake godine u promatranom periodu ostvarivalo više od milijun noćenja. S druge strane, otok Rab rano je započeo bazirati svoj razvoj na koordinaciji glavnih djelatnosti (poljoprivreda, pomorstvo i turizam) (MIKAČIĆ,

Tab. 2. Prosjek turističkih noćenja 1981.-1990. i opće kretanje stanovništva 1981.-1991. na hrvatskim otocima

Table 2. The average number of registered tourist nights 1981-1990 (x) and the overall population development 1981-1991 on Croatian islands (y)

Otok	Noćenja 1981-1990.	Broj stanovnika		Indeks 1991/1981.
		1981.	1991.	
Krk	2558151,8	13007	15659	120,4
Lošinj	1917960,0	6591	7910	120,0
Rab	1850758,0	8022	8819	109,9
Hvar	1627730,5	10970	11025	100,5
Brač	1041544,3	12031	12807	106,5
Pag	903516,0	7156	7299	102,0
Korčula	764732,0	15815	15887	100,5
Cres	741089,5	3114	3149	101,1
Murter	529989,1	4476	4405	98,4
Ugljan	257073,4	6464	5706	88,3
Lopud	117772,9	376	335	89,1
Vir	113538,4	808	777	96,2
Vis	100918,0	4090	3856	94,3
Mljet	75097,4	1359	1178	86,7
Šipan	69795,6	539	474	87,9
Pašman	68468,0	2835	2622	92,5
Dugi otok	66700,3	2186	1794	82,1
Čiovo	65183,6	2129	2835	133,2
Zlarin	62888,6	388	280	72,2
Šolta	59505,1	1453	1281	88,2
Silba	54646,6	196	206	105,1
Prvić	40208,5	598	415	69,4
Koločep	35325,0	144	146	101,4
Lastovo	26800,2	946	971	102,6
Krapanj	26409,1	1553	1928	124,1
Olib	24614,7	223	168	75,3
Iž	20458,8	742	542	73,0
Unije	13113,1	83	75	90,4
Vrgada	8404,7	306	223	72,9
Molat	7791,2	281	170	60,5
Susak	7327,9	247	178	72,1
Ilovik	5374,1	147	124	84,4
Kaprije	1835,3	170	122	71,8
Ist	1487,4	269	188	69,9
UKUPNO	13266209,1	109714	113554	103,5

Izvor: 1, 3, 5-14

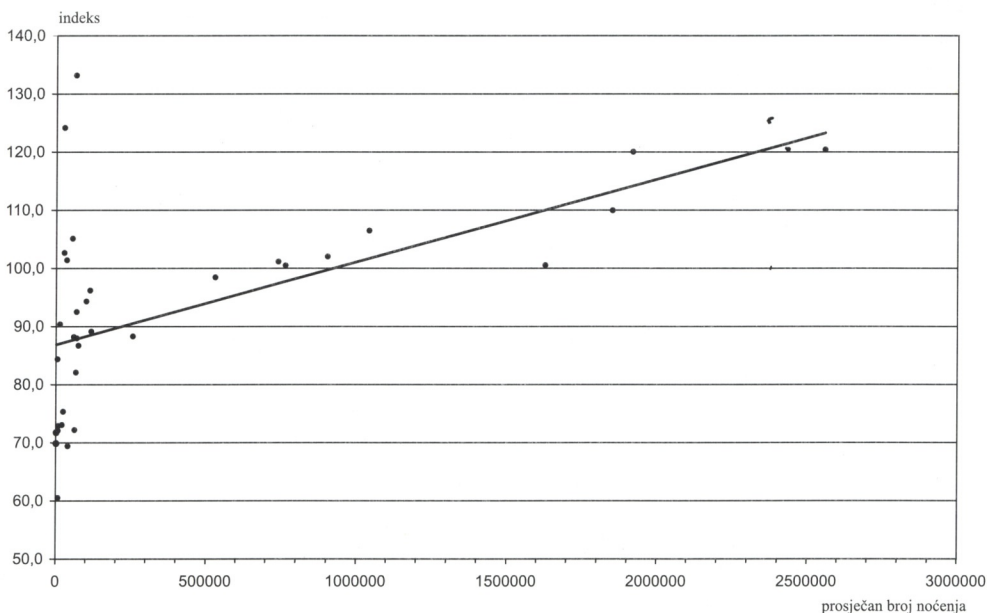

1987.) te predstavlja iznimku koja može poslužiti kao pozitivan primjer i u demografskom i u turističkom smislu. Suprotno tome, čitav niz malih otoka zauzeo je dno navedene ljestvice (npr. Ist, Kaprije, Ilovik). Uočava se da postoji prostorna polarizacija (dominacija kvarnerskih i srednjodalmatinskih otoka) distribucije turističkih noćenja, ali je ona predisponirana u prvom redu veličinom, napućenošću i brojem turističkih mjesta.

U analiziranom otočnom skupu u periodu 1981.-1991. došlo je do povećanja broja stanovnika za 3,5%. Pri tome valja imati na umu da je razlog tome pozitivno opće kretanje stanovništva nekih većih i napućenijih otoka (često mostom

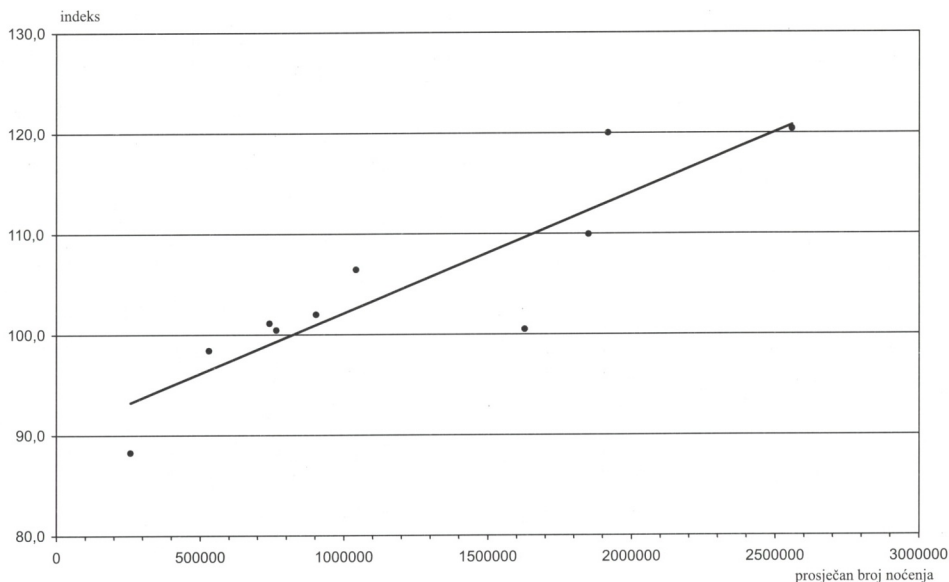
povezanih s kopnom, npr. Krk, Čiovo, Pag) koji zbog svog pondera u ukupnom otočnom stanovništvu prikrivaju negativne depopulacijske trendove što su zahvatile većinu hrvatskih otoka. Na pojedinim malim i udaljenijim otocima (npr. Molat, Ist, Susak) broj stanovnika se u odnosu na 1981. smanjio i za više od 30%. Indeks promjene kreće se u rasponu od 60,5 (Molat) do 133,2 (Čiovo). Od 34 analizirana otoka 13 ih bilježi porast, a 21 pad broja stanovnika.

Korelacijska analiza turističkoga prometa iskazanog brojem noćenja u desetogodišnjem prosjeku (varijabla x) i općega kretanja stanovništva (varijabla y) pokazala je da među varijablama ne postoji statistički značajna veza (sl. 2).

Sl. 2. Korelacija prosjeka turističkih noćenja 1981.-1990. (x) i pokazatelja promjene (indeks) općega kretanja stanovništva 1981.-1991. (y) na hrvatskim otocima

Fig. 2. The correlation between the average number of registered tourist nights 1981-1990 (x) and the overall population development 1981-1991 on Croatian islands (y)

Sl. 3. Korelacija prosjeka turističkih noćenja 1981.-1990. (x) i pokazatelja promjene (indeks) općega kretanja stanovništva 1981.-1991. (y) na 10 vodećih otoka prema broju turističkih noćenja Fig. 3. The correlation between the average number of registered tourist nights 1981-1990 (x) and the overall population development 1981-1991 (y) on ten premier islands according to the number of registered tourist nights

Kao i u prethodnom slučaju, koeficijent determinacije ($r^2 = 0,00108$), odnosno koeficijent korelacije ($r = 0,03$), pokazuju da je veza između pojava statistički beznačajna.³ Na dijagramu rasipanja mogu se uočiti dvije skupine točaka. Nepravilna koncentracija točaka uz os y odnosi se na otoke s malim brojem turističkih noćenja (manje od 120 000 prosječno godišnje) koji čine većinu članova niza. Time je utvrđeno da kod turistički slabije razvijenih otoka ta grana gospodarstva ne utječe na opće kretanje stanovništva.

Drugim riječima, na opću populacijsku dinamiku utječu neki drugi čimbenici. Pravilnija, izdužena distribucija 10 točaka predstavlja otoke s najvećim brojem noćenja te se sukladno tome nameće potreba izdvojene korelacijske analize (sl. 3).

Za navedenih 10 otoka (vidi tab. 2) koeficijent determinacije ($r^2 = 0,77229$), odnosno koeficijent korelacije ($r = 0,88$), pokazuju da postoji vrlo jaka pozitivna veza između pojava, tj. broja turističkih noćenja i općega kretanja stanovništva.⁴ Iz toga proizlazi da stupanj razvijenosti

3 Slabljenju veze svakako pridonosi jako odstupanje Čiova i Krapnja. Njihov je visoki porast broja stanovnika "atipičan". Čiovo je postalo (polu)otok i dijelom pripalo urbanom tkivu Trogira. Krapanj je, pak, gotovo predgrađe Šibenika.

4 Zanimljivo je da su čak tri od deset otoka mostom povezani s kopnom (Krk, Pag, Murter) te je taj razlog bitno utjecao na povećanje turističkoga prometa, ali je time istodobno smanjeno obilježje inzularnosti.

turizma, ovdje iskazan brojem noćenja, utječe na demografska kretanja. Time je djelomično potvrđena hipoteza. Valja napomenuti da su u analizi korišteni apsolutni pokazatelji pa treba imati na umu i zakon velikih brojeva.

Primjena istraživanja

Rezultati ovoga istraživanja mogu se primijeniti u planiranju otočne populacijske politike, ali i u osmišljavanju strategije razvoja turizma na otocima i sličnim malim izoliranim područjima. Pokazalo se da turizam može biti generator demografskog i ukupnog razvoja dijela hrvatskog otočja. Naime, samo u slučaju većih i naseljenijih otoka turizam se može smatrati modifikatorom demografskog razvoja. Time je istaknuta diferencirana uloga turizma kao čimbenika u demografskom oživljavanju hrvatskih otoka. Valja pretpostaviti da je turizam, kao sredstvo planiranja, moguće primijeniti na većim, populacijski aktivnijim otocima, dok na malim, izoliranijim i demografskim oklaštrenim otocima s malim vlastitim radnim potencijalom turizam ne može zaustaviti uznapredovali trend depopulacije. Ovim se potvrđuje da turizam u svojim sadašnjim okvirima direktnim i indirektnim utjecajima ne može djelovati antiemigracijski niti potaknuti imigraciju, već se njegova uloga ogleda u sprečavanju i/ili ublažavanju depopulacije (Lajić, 1992.).

Zaključak

Može se zaključiti da je uloga turizma u demografskim kretanjima hrvatskih

otoka selektivna i da je u cjelokupnom razvoju otoka predimenzionirana. Glavni razlozi za navedenu konstataciju jesu: oklaštrenost dobne strukture, nepovoljna obrazovna struktura, depopulacija, kao i nedostatak poduzetničkog duha te nesklonost inovacijama u uvjetima nedostatka kapitala.

Za prvu korelaciju čije su varijable bile udio zaposlenih u "ugostiteljstvu i turizmu" 1991. (x) i indeks promjene broja stanovnika za period 1991.-2001. (y) dobivena je vrijednost koeficijenta determinacije ($r^2 = 0,01196$), odnosno koeficijenta korelacije ($r = 0,11$), što dokazuje da je međusobna uvjetovanost pojava statistički zanemariva.

Statistički beznačajna veza potvrđena je i u drugoj korelaciji. Odnos desetogodišnjega prosjeka turističkih noćenja za period 1981.-1990. (x) i indeks promjene broja stanovnika za period 1981.-1991. (y) nije se pokazao signifikantnim. Koeficijent determinacije (r^2) iznosi 0,00108, odnosno koeficijent korelacije (r) pokazuje vrijednost od samo 0,03.

Konačno, isti odabir varijabli kao i u drugoj korelaciji, na primjeru 10 otoka s najvećim brojem noćenja, pokazao je vrlo usku povezanost. Koeficijent determinacije ($r^2 = 0,77229$), odnosno koeficijent korelacije ($r = 0,88$), to jasno iskazuju. S obzirom da je korelacija utvrđena za skupinu od 10 "najturističnijih" otoka, jasno je da granica između 120 i 250 tisuća noćenja predstavlja "kritičnu masu".

Dakle, bez dvojbe, uloga turizma u ublažavanju negativnih demografskih trendova na hrvatskim otocima razmjerna je njegovoj snazi.

LITERATURA

- Kunst, I. (1997.): Turizam-sektorska studija, u: Nacionalni program razvitka otoka (ur. N. Starc et. al.), Ministarstvo razvitka i obnove RH, Zagreb, 127-158.
- Lajić, I. (1992.): Stanovništvo dalmatinskih otoka: povijesne i suvremene značajke depopulacije, Consiliun i Insitut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 329 pp.
- Mikačić, V. (1987.): Demografska kretanja na jadranskim otocima – suvremeno stanje i perspektive, Pomorski zbornik 25, 57-73.
- Mikačić, V. (1994.): Otočni turizam Hrvatske, Društvena istraživanja 4-5, 517-529.
- Montana, M. (1987.): Društveno-ekonomski razvoj jadranskih otoka, Pomorski zbornik 25, 75-100.
- Nejašmić, I. (1991.): Depopulacija u Hrvatskoj: korijeni, stanje, izgledi, Globus i Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 344 pp.
- Nejašmić, I. (1998): Croatian Islands: the Role of Demographic Features in Tourism Development, Hrvatski geografski glasnik 60, 17-30.
- Nejašmić, I. (1999): Uloga turizma u diferenciranom demografskom razvitku otočnih naselja: primjer srednjodalmatinskog otočja, Hrvatski geografski glasnik 61, 37-52.

IZVORI

1. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., Stanovništvo po naseljima, općinama i zajednicama općina, Dokumentacija 553, RZS SRH, Zagreb, 1984.
2. Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 1991., Aktivno stanovništvo u zemlji koje obavlja zanimanje prema području djelatnosti po naseljima, Dokumentacija 885, DZS, Zagreb, 1992.
3. Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 1991., Stanovništvo u zemlji i inozemstvu po naseljima, Dokumentacija 911, DZS, Zagreb, 1993.
4. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., Prvi rezultati po naseljima, Statistička izvješća 1137, DZS, Zagreb, 2001.
5. Promet turista u primorskim općinama 1981., Dokumentacija 476, RZS SRH, Zagreb, 1983.
6. Promet turista u primorskim općinama 1982., Dokumentacija 514, RZS SRH, Zagreb, 1983.
7. Promet turista u primorskim općinama 1983., Dokumentacija 556, RZS SRH, Zagreb, 1984.
8. Promet turista u primorskim općinama 1984., Dokumentacija 593, RZS SRH, Zagreb, 1985.
9. Promet turista u primorskim općinama 1985., Dokumentacija 624, RZS SRH, Zagreb, 1987.
10. Promet turista u primorskim općinama 1986., Dokumentacija 661, RZS SRH, Zagreb, 1987.

11. Promet turista u primorskim općinama 1987., Dokumentacija 695, RZS SRH, Zagreb, 1988.

12. Promet turista u primorskim općinama 1988., Dokumentacija 734, RZS SRH, Zagreb, 1989.

13. Promet turista u primorskim općinama 1989., Dokumentacija 775, RZS RH, Zagreb, 1990.

14. Promet turista u primorskim općinama 1990., Dokumentacija 812, RZS RH, Zagreb, 1991.

Summary

THE INFLUENCE OF TOURISM ON THE DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT OF THE CROATIAN ISLANDS

by IVAN ZUPANC, VUK TVRTKO OPAČIĆ and IVO NEJAŠMIĆ

According to the results of the census, in 2001 122 225 people lived on islands or a mere 2,8% of the total population of Croatia (according to first unofficial results). Depopulation is the dominant demographic process on the islands the beginning of which dates from the turn of the 20th century, and which intensified after the World War II. Demographic drain has hit settlements and even whole islands to such degree that such a situation can be termed as demographic extinction.

With the abandonment of traditional activities (agriculture, fishing industry, shipping and shipbuilding) tourism, despite the fact that it developed in a random and disorganized manner, has gradually assumed premium place. This imposes the need for the integral planning of tourism in accord with the concept of sustainable development. This implies that on islands conditions must be secured which will serve for the good of future generations. It is indubitable that the integral approach in space management can secure appropriate coordination of economic activities in the formation of tourist offer. Only if the tourist activity is structured in such a manner will it be able to achieve maximum efficiency. It must be pointed out that pronounced reliance on tourism as monocultural activity can present a danger, because any serious disruption of the tourist market (wars, recession, political instability) tends to

reflect more strongly on small communities. As a good example one can mention even the indirect influence which the war in Croatia exerted on tourism, particularly on Dalmatian islands which have not fully recovered from it to date.

The role of tourism in demographic development of the Croatian islands is selective and overrated in the context of overall development of Croatian islands. The chief reasons for this claim are as follows: the truncated nature of age structure, unfavourable educational structure, depopulation, as well as the absence of entrepreneurial initiative and disinclination towards innovation in the circumstances of the lack of capital. The results of the correlational analyses of people employed in hospitality and tourism, of the overall population development, as well as of the income from tourism indicated by the number of registered tourist nights and by the population fluctuation index.

The first study set in correlation as variables the share of population employed in hospitality and tourism in 1991 (x), and the population development index for the period 1991-2001 (y). The resulting determination coefficient value ($r = 0,01196$) and correlation coefficient value ($r = 0,11$) demonstrate that the mutual dependence of phenomena is statistically negligible.

Second study has confirmed the statistically insignificant correlation. The

relation between the ten year's average number of registered tourist nights for the period 1981-1990 (x) and the population development index for the period 1981-1991 (y) has not proved significant. The determination coefficient value (r) is 0,00108, and the correlation coefficient value (r) is only 0,03.

Finally, the application of the same variables as in the second correlation, but

related to the ten islands with the highest number of registered tourist nights has shown a very close connection. The determination coefficient value ($r=0,77229$) and correlation coefficient value ($r = 0,88$) clearly corroborate this conclusion.

Thus it is manifest that the role of tourism in alleviating negative tendencies of depopulation on Croatian islands is proportional to its strength.

Ivan Zupanc, mladi asistent

Geografski odsjek PMF-a Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19/II, 10000 Zagreb

Vuk Tvrтко Opačić, mladi asistent

Geografski odsjek PMF-a Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19/II, 10000 Zagreb

Dr. sc. Ivo Nejašmić, izv. prof.

Učiteljska akademija Sveučilišta u Zagrebu, Savska 77, 10000 Zagreb